

DÁVNO A DLHO V SÉMANTICKÝCH A KOMUNIKAČNÝCH SÚVISLOSTIACH¹

JANA SOKOLOVÁ

Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa, Nitra, Slovensko

SOKOLOVÁ, Jana: *Dávno* and *dlho* in the semantic and communication perspective. *Jazykovedný časopis (Journal of Linguistics)*, 2018, Vol. 69, No 3, pp. 371 – 386.

Abstract: The study analyses both the similar and different conceptualizations of the sections of the world reflected in Slovak adverbials *dávno* [‘a long time ago’] and *dlho* [‘for a long time’]. Lexicographic research documents that the adverbial *dávno* is ambisemantic and specifies temporal localization as well as durability; the adverbial *dlho* is monosemantic and expresses only durability. The author attempts to identify connections, which determine their semantic and communicative compatibility and complementarity as well as incompatibility and opposition. She deals with the issues of interrelatedness of semantic, grammatical and pragmatic perspectives, discursive use of adverbials within the framework of intentionality in communication (determinacy and indeterminacy), register of interpretation (narrative, dialogical), role in the communicative structure of the sentence (position of the theme and the position of the rheme), position of an observer (relativized or maximized), etc. Using the corpus findings, the paper clarifies the influence of the adverbial, pronominal and particular modifiers (*už* [‘already’] and *ešte* [‘yet’] in particular) on the meanings of both adverbials and their impact in the pragmatics of reasoning and doubt.

Key words: semantics, pragmatics, time, adverbials, focus

ÚVOD

Štúdiá vychádza z konceptualizácií času, resp. trvania deja v slovenských adverbiách *dávno* a *dlho*. Lexikografické spracovanie v *Slovníku súčasného slovenského jazyka* (2006, ďalej SSSJ) prezentuje príslovku *dávno* ako ambisémantickú – označujúcu buď umiestnenie deja v minulosti (temporálnu lokalizáciu), alebo zotrvanie deja (duratívnosť). Adverbium *dlho* je uvedené ako monosémantické s tým, že vyjadruje len duratívnosť.²

Ako vidieť, obe lexémy rozlišujú ideu sekvenčnosti a kontinuálnosti deja, procesu a stavu.³ Vo vete sa realizujú ako adverbiálne temporálne limitujúce alebo tem-

¹ Štúdiá vznikla v rámci riešenia grantového projektu VEGA 1/0067/19 *Jazykové reflexie sociálnej egoprezentácie a adresácie*.

² Pre zaujímavosť uvádzame, že identická konceptualizácia je aj vo východoslovanských jazykoch – v ruštine je *давно* a *долго*, v bieloruštine *даўно* a *доўга*, v ukrajinčine *давно* a *довго*.

³ V súlade so slovákistickým výskumom, ktorý iniciovala v 90. rokoch M. Sokolová, rozlišujeme tri sémantické skupiny plnovýznamových slovies – akčné, procesné a statické.

porálne orientujúce (Grepl – Karlik, 1998, s. 267). Temporálne limitujúce (odpovedajú na otázku *kedy?*) implikujú temporálnu lokalizáciu, temporálne orientujúce (odpovedajú na otázku *ako dlho?*) sa vymedzujú na duratívnosť. Hranica medzi nimi je neostrá, takže dochádza k prienikom, keď *dávno* ako primárne temporálne limitujúce adverbium je uplatnené v temporálne orientujúcom význame (ktorý sa, ako uvádza SSSJ, už lexikalizoval) a *dlho* ako kvalitatívna spôsobová príslovka sa používa aj v temporálne limitujúcom kontexte. Úlohou štúdie bude vysvetliť okolnosti realizácie týchto javov a tiež dôvody účasti lexikálno-gramatických (adverbiálnych a pronominálnych) a lexikálno-pragmatických (partikulových) modifikátorov pri napĺňaní významov oboch adverbií (o úlohe modifikátorov svedčí skutočnosť, že sú súčasťou ich lexikografickej explanácie a exemplifikácie). Nazdávame sa, že modifikátory sú exponentmi intencného posudzovania časových súvislostí z pohľadu obsahovej určitosti, resp. neurčitosti výpovedí⁴ a spolu s adverbium, ktoré svojím významom ovplyvňuje logickú štruktúru zloženého výrazu, sa podieľajú na pragmatickosti zdôvodňovania a spochybňovania.

Obe príslovky sú antropocentrické. Len človek dokáže posúdiť, čo bolo *dávno* a čo *nedávno*, či niečo trvalo, trvá, resp. bude trvať *dlho* a či *krátko*. Keďže sémantika *dávno* a *dlho* predpokladá hovoriaceho, patria medzi egocentriká (Падучева, 2008), presnejšie druhotné egocentriká, lebo bez zmeny významu sa používajú v oboch režimoch interpretácie – rečovom (dialogickom) aj naratívnom.⁵ Prítomnosť hovoriaceho sa tiež prejavuje v uplatňovaní istých komunikačných stratégií, ktoré sa vyjadrujú prostredníctvom komunikačných štruktúr výpovedí (rečových, resp. výpovedných aktov). Naším cieľom bude na základe korpusových zistení overiť sémantiku oboch adverbií a interpretovať komunikačno-pragmatické okolnosti ich využívania v reálnych výpovediach. Bude nás preto zaujímať, ako sa cez komunikačné stratégie hovoriaceho v tematicko-rematickom členení výpovedí reflektujú komunikačné funkcie oboch adverbií. Úlohou bude určiť okolnosti, ktoré umožňujú lexémam nadobudnúť schopnosť rémy, t. j. tej časti výpovede, na ktorú hovoriaci kladie dôraz a na ktorú sa viaže podstatný objem pragmatickej informácie. V štúdií zámerne uvedieme väčší počet dokladov s cieľom prezentovať možnosti používania oboch adverbií v príslušných sémantických a komunikačných významoch.

⁴ Intencionalitu určitosti aj neurčitosti tu ponímame ako adherentné naplnenia logicko-sémantického potenciálu adverbií *dávno* a *dlho*, spojeného s obsahom výpovede, kontextom a mimojazykovými znalosťami komunikantov. Sú operatívnu zložkou znižovania entropie a výrazom aktivizácie hodnotiaceho postoja produktora. To značí, že hovoriaci propozíciu viac špecifikuje, a to v smere k vyššej miere časovej určitosti a konkrétnosti, alebo k neurčitosti a nekonkrétnosti časových charakteristík. Keďže väčšia špecifikácia znamená aj pridávanie jednotiek, obe intencionality sa realizujú cez zložené štruktúry (polykomponentové adverbie).

⁵ Podľa *Moskovskej sémantickej školy* pre rečový režim je charakteristická tzv. prvotná deixa (первичный дейксис), ktorá je deixou dialógu, keď hovoriaci a počúvajúci sú v priamom fyzickom kontakte. Druhotná deixa (вторичный дейксис, дейктическая проекция) je späť s naráciou a jej vlastnosťou je rozdielnosť doby realizácie deja a doby komunikácie. V naratívnom režime úloha hovoriaceho prechádza systémovými zmenami a hovoriaci v ňom vystupuje buď ako účastník situácie, alebo ako pozorovateľ.

1. DÁVNO A DLHO V SÉMANTICKÝCH SÚVISLOSTIACH

Sémantika *dávno*⁶ súvisí s predstavami človeka o tom, čo sa uskutočnilo vo vzdialenejšej minulosti a skončilo sa (význam temporálnej lokalizácie) a čo sa začalo vo vzdialenejšej minulosti a presahuje do prítomnosti, resp. budúcnosti (význam duratívnosti). Prototypom výpovede, v ktorej sa uplatňuje, je (1) *Bolo to dávno*. Invariantnou sémantickou funkciou adverbia je préteritné umiestnenie deja s predispozíciami na významy anteriority a posteriority. Naopak, duratívnosť *dávno* anticipuje nezakončený a akoby rozplývavý dej v prítomnosti, budúcnosti, resp. minulosti. Doklady zo *Slovenského národného korpusu* (verzia prim-8.0-public-sane, ďalej SNK) ukazujú, že oba významy adverbia *dávno* sú v sfére záujmu hovoriaceho – adverbium *dávno* má komunikačný význam rémy (podrobnejšie ďalej).

Sémantika adverbia *dlho*⁷ je spätá s predstavami o situáciách, ktorých časové rozpätie má trvanie dlhšie než uzuálna norma. Príslovka sa používa vo vetách s voľnou temporálnou perspektívou a prototypmi výpovedí, v ktorých sa uplatňuje, sú (2) *Trvalo to dlho*. – (3) *Trvá to dlho*. – (4) *Potrvá to dlho*. Duratívnosť adverbia predpokladá (a) udalosť, ktorá je buď lokalizovaná v sfére záujmu hovoriaceho (adverbium *dlho* má komunikačnú funkciu rémy), alebo (b) udalosť, ktorá nie je lokalizovaná v sfére záujmu hovoriaceho (adverbium *dlho* je vo funkcii témy).

V krátkosti obráťme pozornosť na to, že v reálnych výpovediach v súvislosti s adverbiami *dávno* a *dlho* hovoriaci cielene využívajú okrem sémantickej aj gramatickú a pragmatickú perspektívu.

Gramatická perspektíva sa reflektuje v slovesnom rode. Obe adverbiá sa preferenčne používajú vo vetách s aktívnou gramatickou perspektívou, bývajú však aj súčasťou deagentizácie ako odsunutia participanta z pozície subjektu a pasivizácie ako presunu participanta paciensa do pozície subjektu. Participiálne pasívum je synonymné s potenciálnym reflexívnym pasívom a aktívom. V prípade *dávno* sa dôraz kladie nielen na rezultatívnosť deja, ale aj na jeho minuločasovú platnosť spojenú s časovým posunom (doklady 5 – 8). V spojeniach s *dlho* sa dôraz kladie na trvanie doby realizácie deja bez časového posunu (9 – 10):

(5) Stümpelov cit pre prihrávky v strede útoku *je dávno osvedčený*. = Dávno sa osvedčil.

(6) Reklamný koláč *je dávno rozdelený*. = Dávno (koláč) rozdelili.

(7) Mnohí Hornozemplínčania už ale na Juraja *majú dávno posadené*. = Dávno posadili.

(8) Kampaň *máme dávno premyslenú*. = Dávno sme premysleli.

(9) Toto je pružina, ktorá keď *je dlho stláčaná*, nakoniec vystrelí alebo sa zlomí. = Dlho sa stláča.

⁶ Adverbium *dávno* má v SNK 107 435 výskytov (78,48 na milión).

⁷ Adverbium *dlho* má v SNK 277 820 výskytov (202,94 na milión).

(10) Vápnik bol **dlho považovaný** za hlavný faktor pre zdravé kosti a propagoval sa jeho ochranný účinok proti osteoporóze. = Dlho považovali.

Ak trpné prídastie zaujíma pozíciu anteponovaného zhodného prívlastku, spolu s adverbium sa zaraďuje do skupiny adjektíválií (11 – 12). Činné prídastie v pozícii anteponovaného zhodného prívlastku otvára vo vete novú, hoci neplnohodnotnú predikáciu (13 – 14):

(11) **Dlho očakávaná** obnova cesty sa už začala.

(12) Fosilne palivá obsahujú chemickú energiu **dávno vyhynutých** rastlín a živočíchov.

(13) **Dlho pôsobiace** inštitúcie stavajú na kvalite a skúsenosti.

(14) Zmluva mala upevňovať už **dávno existujúce** kultúrne spojenia.

Medzi adverbium a prídastím je tesné poradie založené na vzťahu primkynania, ktoré je otvorené juxtapozícii a vzniku lexikálnych zrazenín typu: *dávnozabudnutý, dlhoočakávaný, dlhohrajúci, dlhotrvajúci, dlhozrejúci, dlhožijúci*.

Pragmatická perspektíva reflektuje jednak uhol nazerania – ponímania časového úseku buď ako maximalizovaného, alebo relativizovaného – a jednak postoj hovoriaceho na škále medzi zdôvodňovaním a spochybňovaním faktov. Realizuje sa najmä pomocou častíc, ktoré sa stávajú zásadnou súčasťou propozícií. Napríklad spojenia s časticou **už** (15 a 16) odrážajú nazeranie na situáciu z pozície maximalizovanej a zdôvodňujúcej perspektívy, spojenia s časticami **až** a **ešte** vyjadrujú relativizáciu udalosti sprevádzanú pochybnosťami (17 a 18), častice **len**, **iba** prinášajú adverzatívne relativizovaný postoj pozorovateľa (19):

(15) Bolo to **už tak dávno**.

(16) Sme tu **už dlho**.

(17) Nebolo to **až tak dávno**.

(18) Nie sme tu **ešte dlho**.

(19) Matka nepovedala ani slovíčko, **len dlho** pozerala na svojho nepodareného syna.

Skutočnosť, že sémantika adverbií *dávno* a *dlho* je úzko prepojená s pragmatickou častíc a implicitne prítomnými postojmi hovoriaceho, t. j. že spojenia *už dávno* a *už dlho* patria medzi konverzačné implikatury, potvrdzujú výpovede:

(20) Malá **už dávno** spí.

(21) Malá **už dlho** spí.

Z povrchovej roviny vyplýva identický čas hovoriaceho,⁸ identický subjekt (dieťa), identická činnosť realizovaná slovesným tvarom perfektíva *spať*, identický pragmatický operátor (častica *už*) a identická pragmatická presupozícia: *dieťa malo zaspať*. V oboch výpovediach adverbiá majú sémantiku duratívности a komunikačný význam rémy. Odlišujú sa typom rémy. V hĺbkovej štruktúre (20) je implicitne vy-

⁸ Aspekt *času hovoriaceho* (время говорящего) zaviedol do prvej deixy Ju. D. Apresian (1986).

jadrené, že dieťa zaspalo (pred časom hovoriaceho), spí a má spať (čas hovoriaceho). Adverbium *dávno* tu má funkciu verifikačnej rémy a výpoveď má ilokúciu konštatovania. V hĺbkovej štruktúre (21) je obsiahnutý význam dieťa zaspalo (pred časom hovoriaceho), spí a nemalo by spať (čas hovoriaceho). Adverbium *dlho* má funkciu kontrastnej rémy a výpoveď vyjadruje nesúhlasnú námietku.

Sémantická perspektíva oboch adverbií je deiktická, vágne temporálna a inherentne kvantitatívna. Reflektuje sekvenčné a kontinuálne ponímanie deja. Ako sme už spomínali, vyžaduje si konkretizáciu prostredníctvom adverbiálnych, pronomínálnych a partikulových modifikátorov. Ich pridávaním hovoriaci uplatňuje princíp kompozičnosti⁹ s cieľom posilniť určitosť, resp. neurčitosť významov temporálnej lokalizácie alebo duratívnosti. Dôsledkom realizácie princípu kompozičnosti sú zložené štruktúry, v ktorých *dávno* a *dlho* má pozíciu slabo alebo silne autonómneho člena. Prejdime teraz k presnejšej interpretácii ich významov.

1.1 Významy temporálnej lokalizácie

Temporálna lokalizácia je doménou adverbia *dávno*. Anticipuje usporiadanosť v časovom horizonte (Grepš – Karlík, 1998, s. 121), ktorá predpokladá platnosť predikátu v rámci platnosti časového orientátora (ďalej ČO), alebo mimo jeho rámca (porov. *Mluvnice češtiny* 3, 1987; Ivanová, 2016). Podľa toho, či hovoriaci časové okolnosti poníma vágnejšie alebo konkrétnejšie, rozlišujeme intencionalitu neurčitej a určitej temporálnej lokalizácie. Oba spôsoby temporálnej lokalizácie sa vyjadrujú adherentne, a síce prostredníctvom ukazovacích a neurčitých príslovkových zámen a pomocou nominálnej skupiny s predložkou *pred* alebo *po*. Uplatňujú sa prevažne v asertívnych výpovediach majúcich zdôvodňujúcu pragmatickú perspektívu.

1.1.1 Intencionalita neurčitej temporálnej lokalizácie sa spája s ilokúciou zdôraznenia väčšej a bližšie nešpecifikovanej časovej vzdialenosti udalosti realizovanej bez dotyku s časom komunikácie. Neurčitú temporálnu lokalizáciu primárne dokresľujú deiktiká – ukazovacie príslovkové zámeno (*vtedy*) a neurčité príslovkové zámená (*kedysi*, *niekedy*, *dakedy*, *voľakedy*). Spojenie s príslovkovým zámenom *kedysi* odkazuje na bližšie neurčitý časový úsek v minulosti, ktorý je v čase komunikácie uzavretý bez konzekvencií pre súčasnosť. Anticipuje jednorazovú udalosť a vyžaduje si dokonavé sloveso (22). Spojenia s príslovkovými zámenami *niekedy*, *dakedy*, *voľakedy* upozorňujú na bližšie neurčité časové úseky v minulosti, ktoré sa síce uzavreli a v čase komunikácie nie sú aktuálne, ale v hĺbkovej štruktúre si uchovávajú kontrastívne konzekvencie pre súčasnosť. Nevylučujú možnosti použitia dokonavých aj nedokonavých slovies (23 – 25):

⁹ Princíp kompozičnosti je daný tak synkretizmom významov komponentov, ako aj štruktúrou celku.

(22) Skupina ABBA **kedysi dávno** vyhrala Eurovíziu. = Patrí do minulosti.

(23) **Niekedy dávno** mala osada svojho vajdu. = Už nemá.

(24) Pamätám si, že **dakedy dávno** som pozerával v televízii dokumentárne seriály. = Už nepozerám.

(25) **Voľakedy dávno** tu bola rímska vojenská stanica. = Už nie je.

Deiktiká spolu s *dávno* tvoria tzv. nakopené časové adverbiálne majúce pevný slovosled (Biskup, 2010, s. 221). Príslovkové zámená sú vždy antepónované a v rámci polykomponentového príslovkového určenia majú sémantickú funkciu adverbiálne väčšej domény. To znamená, že *dávno* je adverbiálne menšej domény rozširujúceho typu (porov. Ivanová, 2016, s. 89) a v štruktúre *deiktikum – dávno* má pozíciu slabo autonómneho člena.

1.1.2 Intencionalita určitej temporálnej lokalizácie sa spája s udalosťou, ktorú hovoriaci posudzuje z pohľadu usúvzťažnenia s inou udalosťou, majúcou funkciu časového orientátora. Adverbium *dávno* sa používa vždy antepozične a lokalizuje úsek *pred* nástupom alebo *po* nástupe platnosti ČO¹⁰, ktorým sú substantívne predložkové výrazy, frazeologizované spojenia alebo vedľajšie vety. Porovnajme:

(a) jednoslovné a viacslovné pomenovania majúce endotemporálnu sémantiku: *advent, doba životnosti, doručenie, dovolenka, festival, hranica životnosti, kalamita, koncert, krach, kríza, lehota splatnosti, nástup, návrat, návštevné hodiny, objav, posledné správy, pracovný čas, prevrat, prijatie, príchod, referendum, stretnutie, súťaž, svadba, sviatky, Štedrý deň, uzávierka, vegetačný pokoj, Vianoce, voľby, vstup, výstavba, vznik, začiatok, zápas* a i.:

(26) Domáci fanúšikovia oslavovali titul už **dávno pred zápasom**.

(27) Keď sa prebudil, bolo už **dávno po brieždení**.

(b) pomenovania časových jednotiek alebo úsekov dňa: *brieždenie, polnoc, siedma (siedma hodina), súmrak, svitanie, šiesta (šiesta hodina), úsvit, záverečná (záverečná hodina)* a i.:

(28) Vychystala sa **dávno pred šiestou**.

(29) Bolo **dávno po polnoci** a kemp bol zavretý.

(c) vlastné mená osôb označujúcich epochu, v ktorej žili, napr. *Aristoteles, Blair, Darwin, Einstein, Freud, Goethe, Gutenberg, Hlinka, Kolumbus, Konštantín, Kristus, Luther, Malevič, Mojžiš, Mohamed, Newton, Pytagoras, Svätopluk, Svorad, Štúr, Trollop* a i.:

(30) Príbeh doktora Fausta však inšpiroval fantáziu básnikov už **dávno pred Goethem**.

(31) Len postupne sa vyvíjala predstava o reprezentácii, až kým napokon – **dávno po Trollopovi** – sa volebné právo začalo spájať iba s kategóriou veku.

¹⁰ Porovnajme: *dávno pred* ČO má 3 165 výskytov (2,31 na milión), *dávno po* ČO má 1 005 výskytov (0,73 na milión).

(d) pomenovania udalostí historického dosahu: *august 1968, Beslan, február 1948, Fukušima, Charta 77, Maastricht, Majdan, november 1989, Pražská jar, 1. svetová vojna, 2. svetová vojna, zamatová revolúcia* a i.:

(32) Nálezisko z obdobia paleolitu bolo známe už **dávno pred 2. svetovou vojnou**.

(33) Bolo už **dávno po zamatovej revolúcii**, no na stenách kultúrneho domu boli ešte viditeľné zvyšky hesla *Volíme kandidátov národného frontu*.

(e) pomenovania veku človeka typu *osemdesiatka, päťdesiatka, šesťdesiatka, štyridsiatka, tridsiatka* a i.:

(34) Od prvej chvíle, ako mal nárok – a vybavil si ho ešte **dávno pred šesťdesiatkou** – hybaj do dôchodku...

(35) Hoci mala už **dávno po štyridsiatke**, nedokázala sa s tým zmieriť.

(f) frazeologizované spojenia označujúce definitívne ukončenie niečoho: *dávno po funuse, dávno po hodine dvanástej, dávno po všetkom* a i.:

(36) Je to výkrik **dávno po funuse**.

(37) Samozrejme, už je **dávno po hodine dvanástej**.

(38) V 80. rokoch však už bolo **dávno po všetkom** a podarilo sa tu vytvoriť typ autonómie, aký nemá obdobu v celej Európe.

(g) vedľajšia veta: *dávno predtým, ako...; dávno predtým, než...; dávno pred tým, ako...; dávno pred tým, než...; dávno po tom, čo...; dávno po tom, ako...* a i. Hypotaxa vyjadruje časovú následnosť udalostí. *Dávno* zdôrazňuje väčší časový odstup deja, ktorý nastal *pred* dovŕšením alebo *po* dovŕšení inej udalosti:

(39) Tieto mestá tam stáli **dávno predtým, než** ich ovládli Rimania.

(40) Vysokoškolské štúdium absolvoval bez ťažkostí, **dávno po tom, čo** sa rozlúčil so športovou kariérou.

Anteriorita určitej temporálnej lokalizácie predikuje sukcesívnosť v smere k ČO, posteriorita v smere od ČO. Z pohľadu princípu kompozičnosti *dávno* tvorí zložené adverbiálne zužujúceho typu, ktorému spravidla predchádza častica (*už, resp. ešte*)¹¹. Vzniká tak štruktúra: *častica – dávno – ČO*, v ktorej *dávno* má pozíciu slabso autonómneho člena.

1.2 Významy duratívnosti

Sémantika duratívnosti je doménou adverbia **dlho**. Má vlastnostnú podstatu, ktorá nie je spojená s vopred vymedzeným časovým intervalom. Akceptuje dej posudzovaný ako časový úsek, ktorý sa v čase komunikácie buď skončil, pretrváva aj v súčasnosti, alebo je predpokladaný v budúcnosti. Významy duratívnosti sa preferenčne spájajú so slovesami, ktoré vyjadrujú „prebiehanie v čase“, ako napr. *konat'*

¹¹ Temporálna lokalizácia adverbia *dávno* preferuje časticu *už*, a to tak vo význame anteriority, ako aj posteriority.

sa, plynúť, uplynúť, prebiehať, trvať a i. V slovenčine sa s adverbiom *dlho* prednostne používa sloveso **trvať**¹², ktoré prezentuje perzistenciu ako implicitnú duratívnosť situácie S, ako časové spresnenie platnosti predikátu, v popredí ktorého stojí jeho kvantitatívna charakteristika (porov. *Mluvnice češtiny* 3, 1987, s. 89). Sémantika slovesa neumožňuje tvary prvej a druhej osoby, takže sloveso je vždy v tretej osobe jednotného alebo množného čísla prítomného, minulého alebo budúceho času. Vyžaduje si záväzné príslovkové určenie a má valenciu na depersonifikovaného (v nominatívne) alebo personifikovaného participanta (v datíve). Spojenia so slovesom *trvať* vyjadrujú pozíciu maximalizácie a vtedy umožňujú použitie častice *už* (42), resp. relativizácie s možnosťou uplatnenia častice *ešte* (43). Relativizovaná pragmatická perspektíva oscilujúca medzi zdôvodňovaním a spochybňovaním vyplýva aj z výpovedí, v ktorých sa uplatňuje negácia (44) alebo modálne koncepty možnosti a nutnosti (44 – 47):

- (42) Príprava klasických lievancov *trvá* <*už*> *dlho*.
- (43) V poludňajšej premávke nám cesta *potrvá* <*ešte*> *dlho*.
- (44) Ich radosť *netrvala dlho*.
- (45) *Môže to trvať* <*ešte*> *dlho*.
- (46) No táto situácia <*už*> *nemusí trvať dlho*.
- (47) Núdzový stav <*už*> *nesmie trvať dlho*.

Duratívnosť adverbia *dávno* predpokladá potlačenie jeho okolnostných stránok a aktivovanie vlastnostných. Podobne ako *dlho* implikuje otvorený referenčný interval (Падучева, 1991) – situáciu, ktorá sa začala skôr a pokračovala, stále pokračuje, resp. bude pokračovať. V prézente a futúre anticipuje pozíciu synchronného hovoriaceho alebo pozorovateľa (48 – 49). V minulom čase sa používa v naratívne s pozíciou préteritného pozorovateľa (50):

- (48) Príslovia sú nádherné a obsahujú často hlbokú pravdu. Pravdu, ktorú každý *dávno pozná*.
- (49) Pravdepodobne *bude dávno spať*, keď za ňou večer príde.
- (50) Neplakala ani nesmútila, lebo už *dávno cítila*, že ho niet.

Sémantiky duratívnosti rozlišujú významy neurčitej duratívnosti (*dlho* aj *dávno*) a určitej duratívnosti (len *dlho*).

1.2.1 Intencionalita neurčitej duratívnosti

Neurčitá duratívnosť má tendenciu tvoriť spojenia s neurčitými príslovkovými zámenami *akosi, nejako, dajako* a časticami *asi, zrejme, údajne, vraj*, pomocou ktorých hovoriaci relativizuje a spochybňuje časové trvanie deja. Častice vnášajú do

¹² So slovesom *trvať* sa adverbium *dávno* nepoužíva. SNK zachytáva len jediné diskurzívne uplatnenie – (41) Tento stav už trvá *dávnejšie*.

výpovedí potencialitu istej miery pravdepodobnosti, predpokladu, odkazovania (54 – 56):

- (51) Zima tento rok už **akosi dlho** kraľuje, najmä na Kysuciach.
- (52) Veď slová sa už **akosi dávno** zošúchali, zovšedneli, stratili iskru.
- (53) Uvedomil si, že o tom **nejako dlho** uvažuje.
- (54) Naši ma už **asi dávno** považujú za strateného.
- (55) Hlavným problémom vždy boli a **zrejme dlho** ostanú financie.
- (56) O značke a type nového auta **údajne dlho** neuvažoval.

Ak sa neurčitá duratívnosť spája so sémanticko-pragmatickou ideou **pridania**¹³ (Апресян, 2015), vyjadruje **intenzifikovanú duratívnosť**. Realizuje sa pomocou lexikálno-gramatických modifikátorov, ktorými sú príslovky (*veľmi, mimoriadne, poriadne, hodne, dosť, dostatočne*), častice (*pomerne, celkom, len*), resp. partikula *už* a komparatívne tvary (*už dlhšie, už dávnejšie*). Príslovky označujú mieru trvania jestvujúcej situácie. S *dlho* a *dávno* sú v subordinatívnom vzťahu, vystupujú ako rozvíjacie komponenty a ich použitie je fakultatívne (57 – 61). Častice *pomerne* a *celkom* prinášajú relativizovaný pohľad na hodnotenie miery deja, ktorý nedosahuje úplnosť (62 – 63). Spojenia partikuly *už* a komparatívnych tvarov podčiarkujú kontinuitu deja (64 – 65):

- (57) Nemali sme psa už **veľmi dlho**.
- (58) Bratislavský hrad bol osídľovaný už **veľmi dávno** pre svoju strategickú polohu.
- (59) Takto rozprával **dosť dlho** a neprestajne sa pritom knísal.
- (60) Systém riadenia burzy sa nerevidoval už **dosť dávno**.
- (61) Omeleta sa robí na najmenšom plameni a **poriadne dlho**.
- (62) Nedostatočné ubytovacie kapacity trápia UKF už **pomerne dlho**.
- (63) Ten výlet bol **celkom dlho** plánovaný.
- (64) Solídne zisky si **už dlhšie** pripisuje zlato.
- (65) Finančná skupina Penta sa o zdravotníctvo zaujíma **už dávnejšie**.

Intenzifikovanú duratívnosť vyjadrujú aj reduplikáty adičného podtypu s významom intenzifikácie (Sokolová, 2016, s. 263) – *dlho-predlho* a *dávno-prádávno*¹⁴. Sú synonymné so spojeniami *veľmi dlho* a *veľmi dávno*, naznačujú opakovanosť a ich použitie je motivované expresívnou snahou ozvláštnenia:

- (66) Nečudo, že poľovačka **dlho-predlho** bola výsostným právom a privilégium panovníkov.
- (67) V Čičmanoch sme si vyskúšali, ako sa **dávno-prádávno** mlela múka.

¹³ V. Ju. Aprésian (2015) identifikovala sémanticko-pragmatickú ideu pridania (добавления) v súvislosti so sémantickou analýzou častice *ešte*.

¹⁴ *Dlho-predlho* má počet výskytov 253 (0,18 na milión), *dávno-prádávno* má počet výskytov 148 (0,11 na milión).

Ak sa neurčitá duratívnosť spája so sémanticko-pragmatickou ideou **porovnávania**, vznikajú významy **komparatívnej duratívnosti**. Prezentujú ju explicitne komparatívne výrazy *dlhšie ako*, *dlhšie než*, *dávnejšie ako*, *dávnejšie než*. V doklade (68) porovnanie súvisí s rôznou dĺžkou trvania dvoch rovnakých dejov u dvoch rôznych participantov, v (69) sa porovnanie týka neidentických začiatkov trvania dvoch rovnakých dejov u dvoch rôznych participantov:

(68) Ženy vraj žijú v priemere o osem rokov *dlhšie ako* muži.

(69) Poznám ho *dávnejšie ako* ty.

Ak sa neurčitá duratívnosť spája so sémanticko-pragmatickou ideou **pridania** aj **porovnávania**, vznikajú významy **komparatívnej aditívnej duratívnosti**. Realizujú sa prostredníctvom komparatívnych tvarov a prísloviek *trochu/trocha*, *oveľa*, *omnoho* alebo častice *ešte*¹⁵. Vyjadrujú prekročenie uzuálnej miery časovej dĺžky nerozčleneného deja:

(70) Tentoraz váhala *trochu dlhšie*.

(71) Naši predkovia vraj spali *oveľa dlhšie* a výdatnejšie.

(72) Tentoraz ticho trvalo *ešte dlhšie*.

(73) Podľa toho, čo povedala jeho žena, odišiel z domu *ešte dávnejšie*.

Ak sémantiku komparatívnej duratívnosti rozvíja aj sémanticko-pragmatická idea **pridania** aj **kontrastu**, vznikajú významy **komparatívnej kontrastívnej duratívnosti**. Vyjadrujú rozloženie časovej dĺžky oproti niečomu. Spojenia *ešte dlhšie ako*; *ešte dlhšie než*; *ešte dávnejšie než*; *už dlhšie než*; *už dlhšie ako* označujú rozdielnosť doby trvania deja, a to z pohľadu obvyklosti (74), dvoch rôznych participantov (75 – 76) alebo konkrétnej dĺžky trvania (77 – 78):

(74) Celý týždeň som si pospal *ešte dlhšie ako* zvyčajne.

(75) Poliaci dokonca dovoľenkujú *ešte dlhšie než* my aj Česi, od mája do októbra.

(76) V podstate som aj ja mala len jeden vážny vzťah. A ten sa začal *ešte dávnejšie než* tvoj.

(77) *Už dlhšie než* dva roky sužuje Venezuelu politická kríza.

(78) Spotrebiteľia *už dlhšie ako* rok mínajú viac, ako zarábajú.

Ako vidieť, pri realizovaní neurčitej duratívnosti – intenzifikovanej aj komparatívnej, sa stretávajú obe adverbá. Neurčitá duratívnosť si vyžaduje silne autonómnú pozíciu adverbii. Častice sa spájajú s pragmatickou perspektívou maximalizácie, pričom *už* tu vystupuje ako synchronizátor a *ešte* ako komparátor.

¹⁵ V slovenčine (aj v ruštine) častica *ešte* funguje ako silný komparátor.

1.2.2 Intencionalita určitej duratívnosti

Určitá duratívnosť adverbia *dlho*¹⁶ má analogické spôsoby vyjadrenia ako určitá temporálna lokácia adverbia *dávno*. To znamená, že časovým orientátorom sú:

(a) jednoslovné a viacslovné pomenovania majúce endotemporálnu sémantiku: *dovolenka, festival, hranica životnosti, kalamita, koncert, krach, kríza, lehota splatnosti, nástup, návrat, Nový rok, objav, pracovný čas, prevrat, prijatie, príchod, referendum, Silvester, skončenie programu, stretnutie, súťaž, svadba, sviatky, uzávierka, Veľká noc, Vianoce, voľby, vstup, výstavba, vznik, začiatok, zápas* a i.:

(79) Stav kostola sa monitoroval pred, počas aj po skončení výstavby. Výrazné poškodenia tam boli už ***dlho pred výstavbou***.

(80) Autogramy pre fanúšikov rozdával ešte ***dlho po skončení*** oficiálneho programu.

(b) pomenovania časových jednotiek alebo úsekov dňa: *brieždenie, polnoc, súmrak, svitanie, šiesta (šiesta hodina), úsvit, záverečná (záverečná hodina)* a i.:

(81) Prinútili sa vstať ***dlho pred svitaním***, ešte za šera.

(82) Bolo už ***dlho po polnoci***.

(c) vlastné mená osôb označujúcich epochu, v ktorej žili, napr. *Augustín, Bel, Gauss, Hitler, Klimt, Luther, Zoroaster* a i.:

(83) Ako vieme, vo vzdialenom staroveku existovalo árijské náboženstvo, ktoré vyznávali na celom Strednom východe a v severnej Indii už ***dlho pred Zoroastrom***.

(84) Latinčina tak bola ešte ***dlho po Lutherovi*** živým jazykom, ktorý sa používal tak v Cirkvi, ako aj v diplomacii či v literatúre.

(d) pomenovania udalostí historického dosahu: *august 1968, Nežná revolúcia, November, Október, 1. svetová vojna, 2. svetová vojna, 21. august* a i.:

(85) Už ***dlho pred Novembrom***, uprostred sivej normalizácie, vytvárala alternatívny svet nezávislá hudobná scéna.

(86) A netrvalo ani tak ***dlho po Nežnej***, keď v rámci slobodného podnikania sa objavila erotická ponuka silnejšieho kalibru.

(e) pomenovania veku človeka typu *šesťdesiatka, štyridsiatka, tridsiatka* a i.:

(87) Isaac Newton položil základy novej fyziky ***dlho pred štyridsiatkou***.

(88) Mnohé sú na tom aj po menopauze zdravotne dobre, ale bežnou cestou už nemôžu mať deti (aj keď umelé medicínske postupy umožňujú ženám počať aj ***dlho po šesťdesiatke***).

(f) vedľajšia veta: *dlho pred tým, ako...; dlho po tom, ako...* a i. Hypotaxa vyjadruje časovú následnosť udalostí. *Dlho* akcentuje vlastnostný charakter dĺžky trvania antecedentnej alebo postcedentnej udalosti:

¹⁶ Porovnajme: *dlho po* ČO má 2 052 výskytov (1,50 na milión), *dlho pred* ČO má 849 výskytov (0,62 na milión).

(89) Plazma však čelila ťažkostiam už *dlho pred tým, ako* sa technológia LCD stala konkurencieschopnou.

(90) Ešte *dlho po tom, ako* skončil obrad, boli u nás hostia.

Určitá duratívnosť adverbia *dlho* striktnie diferencuje používanie častíc *už* a *ešte*. Častica *už* sa spája s významom anteriority a pragmatickou perspektívou maximalizácie, častica *ešte* s významom posteriority a perspektívou relativizácie. *Dlho* tvorí zložené adverbriále zužujúceho typu a v štruktúre: *častica – dlho – ČO* má pozíciu slabo autonómneho člena.

2. DÁVNO A DLHO V KOMUNIKAČNÝCH SÚVISLOSTIACH

Keďže štruktúracia viet je výsledkom súčinnosti lexikónu a komunikačných intencionalít hovoriaceho, interakčné významy lexikálnych jednotiek sa odvíjajú aj od organizačných funkcií vo výpovediach – mnohé majú stály komunikačný status, t. j. status rémy alebo témy. To znamená, že majú komunikačný význam, ktorý je lexikalizáciou ich komunikačnej funkcie (Апресян, 1988). Keďže adverbriále pôsobia mimo inténčnej štruktúry vety, v závislosti od obsahovej stavby vety a aktuálneho členenia ich možno presúvať z jednej pozície do inej. To znamená, že sa podieľajú na rôznych komunikačno-pragmatických modifikáciách viet a súvetí. Z početných dokladov SNK vyplýva, že adverbium *dávno* sa presadzuje v pozícii rémy, adverbium *dlho*, podobne ako *dlho-predlho* a *dávno-pradávno*, bývajú aj rémou, aj témou. Z uvedeného vyplýva, že *dávno* a *dlho* majú identické komunikačné významy len v pozícii rémy. Hovoriaci tým, že umiestni adverbium do rémy, vyzdvihuje jeho význam a osobitne naň upozorňuje. Obe príslovky vystupujú alebo ako samostatná (monokomponentová) réma, alebo sú súčasťou komplexnej (polykomponentovej) rémy, reflektujúcej syntagmatiku adverbria s anteponovanými modifikátormi.

U adverbrií *dávno*, *dlho* sme identifikovali funkcie kontrastnej, verifikačnej, emfatickej, atonickej, upozadenej a dislokovanej rémy, ktoré sú reflexiou buď komunikačných stratégií hovoriaceho, alebo vplyvu kontextu. Komunikačné funkcie odrážajú tri hľadiská: (a) obsah výpovede; (b) dôraz; (c) signifikatívne umiestnenie rémy vo výpovedi. Táto variabilita súvisí s tým, že obsah výpovede sa upína na hovoriaceho, na aktuálne sémantické gesto (Král – Sabol, 1989), na tú skutočnosť, ktorá je v jeho interpretačnom rámci vyhodnotená ako zásadnejšia a relevantnejšia.

(a) Z hľadiska obsahu výpovede sa realizuje kontrastná a verifikačná réma.

Kontrastná réma synkreticky vyjadruje kontrast a dôraz, ktorými sa akoby koriguje obsah tvrdenia. Vyžaduje si umiestnenie príslovky na konci výpovede, adverzatívne, resp. komparatívno-kontrastívne okolie a intonačné centrum na príslovke. Výpoveď má prevažne ilokúciu námietky (91 – 92). Z pragmatickej perspektívy sa uplatňuje najmä relativizácia pohybujúca sa medzi zdôvodňovaním a spochybňovaním (93 – 94):

(91) Tieto postoje nemám len včera a dnes, ale *dávno*.

(92) Hovoril dobre, k veci, ale *dlho*.

(93) Kaplnka sa dva roky nepoužívala a fara *ešte dlhšie*.

(94) Myšlienka inštalácie sochy svätice na budovu železničnej stanice v Ky-saku však vznikla *ešte dávnejšie*.

Verifikačná réma sa zameriava na zdôraznenie a potvrdenie dôveryhodnosti a obvyklosti situácie. Je identifikovateľná alebo prostredníctvom častíc *už*, *naozaj*, *skutočne*, ktoré vyjadrujú nepopierateľnosť faktov a majú komunikačnú funkciu potvrdenia (95 – 97), alebo prostredníctvom partikul *až tak* a prezentujú nesúhlasné prekvapenie, sprevádzané antikadenciou (98):

(95) Pre svojho kandidáta som sa rozhodol *už dávno*.

(96) Je to *skutočne dávno*.

(97) Boli sme kamarátky už *naozaj dlho*.

(98) Dokedy si dnes v práci? *Až tak dlho?*

(b) Z hľadiska uplatnenia zosilneného alebo zoslabeného dôrazu na vetnom člene rémy sa rozlišuje emfatická a atonická réma.

Emfatická réma je aktualizovaný modifikovaný dôraz na intonačnom centre vý-povede. Významové členenie má objektívne poradie, dôraz je na vedúcej časti jadra. Vyjadruje posilnený záujem hovoriaceho a jeho citovú spoluúčasť. Býva prejavom eval-uatívnych postojov. Výpovede majú ilokúciu napr. exklamácie (99), resp. výčitky (100):

(99) Človek by ani neveril. Ako je to *len dávno!*

(100) Neviem, prečo ti to trvalo *tak dlho*.

Emfatická réma sa spája aj s vytyčovacíu pozíciou predsúvania (101) a parcelá-ciou (102), ktorá tu funguje ako podporný mechanizmus na akcentáciu kontextovo najrelevantnejšej časti výpovede (Ivanová, 2016, s. 248):

(101) *Dlho* – tri hodiny.

(102) Neodpovedal. *Dlho*.

Atonická réma (Панков, 2008) používa tzv. automatizovaný dôraz (Miko, 1958), t. j. dôraz, ktorým sa réma osobitne nevyzdvihuje. V kontexte zdôvodňovania má výpo-ved' platnosť pokojnej odpovede potvrdzujúcej istú skutočnosť (103). V sémanticko-syntactickej štruktúre vety sa *dávno* realizuje aj ako súčasť parentézy (104 – 105):

(103) „*Už dávno* poznáš toho chlapíka?“ spýtal som sa. „*Už dávno*. Prečo?“

(104) Kedysi, *veľmi dávno*, tu bola vysoká detská úmrtnosť.

(105) Trvalo, *dost' dlho*, kým sa mi podarilo šnúry vytiahnuť.

(c) Z pohľadu vyššej miery kontextovej, prípadne situačnej viazanosti sa iden-tifikuje upozadená réma a dislokovaná réma.

Upozadená réma (v ruštine подавленная рема), tiež sekundárne jadro, signali-zuje presun adverbia z hlavnej sféry záujmu hovoriaceho. Vzniká ako ďalšia, menej zásadná réma parataxy (106), alebo vyjadruje spätosť s kontextom, so situáciou (107):

(106) Školy mám už **pomerne dávno** za sebou a dôchodok je v nedohľadne...

(107) Rodina bola základnou výrobnou jednotkou – vyrábalo sa tu takmer všetko, čo bolo nutné pre obživu a ošatenie. Rodina **tiež dlho** zabezpečovala ozbrojenú ochranu svojich členov.

Dislokovaná réma, tiež anteponované jadro (Grepl – Karlík, 1998), je vysúvanie jadra na začiatok výpovede. Objektívny slovosled sa tu podriadiť dôrazu, ktorý sa posunul na jej začiatok, čím intonačná línia nadobudla postupne klesajúcu podobu. Adverbiálne v iniciálovom postavení spravidla uvádza neodkladnú informáciu, ktorá je základom následného prezentovania udalosti. V dialógu (108) dislokovanú emfatickú rému *už dlho* s komunikačnou funkciou zisťovania vystrieda verifikačná réma *dost' dlho* s komunikačnou funkciou potvrdenia:

(108) „**Už dlho** bývaš v Middletowne, David?“ vyzvedal Tim s cieľom opäť rozprúdiť hovor. „Začiatkom apríla to budú dva roky,“ odvetil David. „Tak to je **dost' dlho**,“ skonštatoval Tim.

Vo vete v pozícii dislokovanej rémy sa využívajú spojenia s explikatívnou časťou *tak*, v ktorých anteponované jadro sprevádza zvolacia intonácia odrážajúca emotívny, prevažne negativistický postoj hovoriaceho. Výpovede majú ilokúciu výčitky:

(109) **Tak dávno** sme sa nevideli!

(110) **Tak dlho** som na teba čakala!

V súvetiach anteponované jadro hlavnej vety implikuje vstup do situácie, ktorá prebieha dovtedy, kým sa nedovŕši dej, vytýčený sémantikou slovesného predikátu vedľajšej vety. V omnitemporálnej vete s neurčitou, časovo neaktualizovanou platnosťou (Sokolová – Žigo, 2014, s. 33) má výpoveď komunikačnú funkciu ponaučenia, anticipujúceho naplnenie niečoho predpokladaného a následne neodčiniteľného:

(111) **Tak dlho** sa chodí s krčahom po vodu, až kým sa nerozbije!

ZÁVER

Adverbiá *dávno* a *dlho* sú v lexike slovenčiny autonómne súvzťažné jednotky – **koreláty**. Obe sú kompatibilné v týchto charakteristikách: (a) prepojenosti sématickej, gramatickej a pragmatickej perspektívy; (b) napĺňaní intencionality určitosti a neurčitosti, realizovaných na pozadí princípu kompozičnosti; (c) prezentácii relativizovaného alebo maximalizovaného náhľadu hovoriaceho; (c) zdôrazňovaní pragmatiky zdôvodňovania alebo spochybňovania. Spomínané znaky prirodzene ovplyvňujú prítomnosť častíc *už* (predpokladá pozíciu maximalizácie a zdôvodňujúcej perspektívy) a *ešte* (spája sa s perspektívou relativizácie a s komparáciou).¹⁷

¹⁷ Porov.: *už dávno/už dávnejšie* má 58 104 výskytov (42,44 na milión) a *už dlho/už dlhšie* má 24 333 výskytov (17,77 na milión); *ešte dlho/ešte dlhšie* má 9 333 výskytov (6,82 na milión) a *ešte dávno/ešte dávnejšie* má 381 výskytov (0,28 na milión).

Čiastočne ekvivalentné sú v sémantickej a komunikačnej exponovanosti. Sémantická exponovanosť adverbia *dávno* potvrdila primárnosť temporálnej lokalizácie a sekundárnosť duratívnosti. Sémantická exponovanosť adverbia *dlho* poukázala na zvrchovanosť duratívnosti a možnosť temporálnej lokalizácie (táto pozícia sa v SSSJ spomína pri výklade jeho antóným *krátko* a *nedlho*). Obe adverbiá sa stretávajú pri realizovaní intencionality neurčitej duratívnosti – intenzifikovanej aj komparatívnej. Intencionalitu určitej temporálnosti vyjadrujú komplementárne: lokalizáciu zabezpečuje *dávno*, pričom komunikačne rezonančný je význam anteriority; duratívnosť realizuje *dlho* s komunikačne preferovaným významom posteriority.

Z pohľadu komunikačnej exponovanosti príslovka *dávno* patrí do skupiny lexém s rematickou komunikačnou funkciou, príslovka *dlho* nemá vyhranený komunikačný význam. Spoločnou komunikačnou funkciou oboch adverbií je teda réma, ktorá je reflexiou intencionálnosti a kontextuálnosti. Adverbiá podľa uplatneného hľadiska obsadzujú rému: kontrastnú a verifikačnú (podľa obsahu výpovede), emfatickú a atonickú (podľa dôrazu), upozadenú a dislokovanú (podľa signifikatívneho umiestnenia vo výpovedi).

Obe adverbiá sú výrazmi konceptualizácie času a dôkazom jeho intenčného posudzovania. Vo výpovediach majú pozíciu prevažne syntakticky slabo autonómneho člena, čo však, naopak, potvrdzuje ich silne pragmatický status (nemusia byť prítomné, ale sú). Naplňajú tým postuláty kvantity a relevancie – prinášajú informácie v množstve, ktoré hovoriaci považuje za primerané a adekvátne.

Bibliografia

- BISKUP, Peter: Slovosled adverbiálií stejné sémantické třídy. In: Užívání a prožívání jazyka. K 90. narozeninám Františka Daneše. Eds. S. Čmejrková – J. Hoffmannová – E. Havlová. Praha: Karolinum 2010, s. 221 – 225.
- BUZÁSSYOVÁ, Klára – JAROŠOVÁ, Alexandra (eds.): Slovník současného slovenského jazyka. A – G. [1. zv.]. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2006. 1134 s.
- GREPL, Miroslav – KARLÍK, Petr: Skladba češtiny. Olomouc: Votobia 1998. 503 s.
- IVANOVÁ, Martina: Syntax slovenského jazyka. 2., dopl. a upr. vyd. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove 2016. 284 s.
- KRÁL, Ábel – SABOL, Ján: Fonetika a fonológia. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1989. 392 s.
- MIKO, František: K emfaticko-emocionálnej stránke vety v spisovnej slovenčine. In: Jazykovedný časopis, 1958, roč. 9, č. 1 – 2, s. 3 – 21.
- Mluvnice češtiny 3. Skladba. Red. F. Daneš – M. Grepl – Z. Hlavsa. Praha: Academia 1987. 748 s.
- SOKOLOVÁ, Jana: Lexikálna reduplikácia a slovenčina. In: Jazykovedný časopis, 2016, roč. 67, č. 3, s. 247 – 271.
- SOKOLOVÁ, Miloslava – ŽIGO, Pavol: Verbálne kategórie aspekt a tempus v slovenčine. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2014. 320 s.

АПРЕСЯН, Юрий Дереникович: Дейксис в лексике и грамматике и наивная модель мира. In: Семиотика и информатика. Вып. 28. Москва: «Наука» 1986, с. 5 – 33.

АПРЕСЯН, Юрий Дереникович: Типы коммуникативной информации для толкового словаря. In: Язык: система и функционирование. Москва: «Наука» 1988, с. 10 – 22.

АПРЕСЯН, Валентина Юрьевна: Связь семантических и коммуникативных свойств языковых единиц. In: Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии. Выпуск 14. Москва: Издательство РГГУ 2015. Том 1, с. 2 – 18. Dostupný na: <http://www.dialog-21.ru/digests/dialog2015/materials/pdf/ApresyanVY.pdf>.

ПАНКОВ, Федор Иванович: К вопросу о парадигматике неизменяемых классов слов. In: Вестник РУДН, серия Лингвистика, 2008, № 2, с. 5 – 15.

ПАДУЧЕВА, Елена Викторовна: Давно и долго. In: Логический анализ языка. Культурные концепты. Отв. ред. Н. Д. Арутюнова – Т. Е. Янко. Москва: «Наука» 1991, с. 253 – 266.

ПАДУЧЕВА, Елена Викторовна: Семантические явления в высказываниях от 1 лица: говорящий и наблюдатель. In: Славянское языкознание. XIV Международный съезд славистов. Охрид, 10 – 16 сентября 2008 г. Доклады российской делегации. Отв. ред. А. М. Молдован. Москва: Индрик, 2008, с. 372 – 395. Dostupný na: http://www.lexicograph.ruslang.ru/TextPdf1/slavisty_2008.pdf.

Internetové zdroje

Slovenský národný korpus. Verzia prim-8.0-public-sane. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 2018. Dostupný na: <http://korpus.juls.savba.sk>.